

Od polis do metropolis

Od prostora med ljudmi do planiranja prostora

Igor Bijuklič

Naslov, predvsem pa njegova spremljevalna usmeritev, nas napotuje na relacije velikih zgodovinskih razdalj in vsebinsko zelo raznolikih izkušenj. Na tem mestu nimamo ne prostora ne zmožnosti, da bi izčrpno in kolikor mogoče celovito izpolnili obljube in zahteve, ki se porajajo v naslovu. Vseeno pa je vredno poizkusiti povedati vsaj nekaj, kar zadeva premišljevanje o prostoru, in tako temo vsaj za silo odpreti nadaljnjemu premisleku.

Polis in metropolis na začetku in danes

Obe besedi v naslovu sta sposojeni iz ne več govorjenega jezika. Ravno tako predstavljata neko historično izkušnjo, ki ni več živa. Nedvomno pa je, da se na precej različne načine obe besedi obujata od mrtvih. Beseda *polis* je danes splošno znana kot antična oblika mestne države in v občem razumevanju označuje zgodovinsko točko, kjer je bila iznajdena demokracija. Odnos do te specifične zgodovinske izkušnje pa je, milo rečeno, dvoličen. Zahod se po eni strani oklicuje za neposrednega dediča te pretekle izkušnje. Namreč, začetke svoje lastne politične tradicije, ki ima danes demokratični predznak, postavlja v izkušnjo *polis*. Le redkokatero govorjenje o zgodovinskem oziroma, bolje rečeno, utemeljitvenem poglavju sodobne zahodne demokracije mine, ne da bi bila ta izvorna točka vsaj omenjena. Po drugi strani pa se rado zgodi, da vsako resnejše premišljevanje izkušnje *polis* na način reference, s pomočjo katere bi skušali razumeti (ne načrtovati!) naš čas, položaj, do katerega smo napredovali, nastale spremembe in posledično tematizirati mesta prekinitve v tej t. i. »tradiciji«, naleti na vljudne očitke, predvsem iz teoretske in akademske strani, o zgodovinski odmaknjenosti, zastarelosti, celo romantičnosti tovrstnega početja. Ti dve plati, ki spremljata in tvorita prevladujoči odnos do izkušnje *polis*, sta očitno medsebojno komplementarni, ne da bi vedeli, in skupaj pripomoreta k priročni mitologiji za slavnostne obletnice in mahanje z zastavicami.

Beseda *metropolis* je danes nedvomno bolj živa in rabljena v modernih jezikih, označuje pa kvantiteto materialne in človeške aglomeracije v urbanih območjih. V kakšnem razmerju

pa sta bili besedi *polis* in *metropolis* v svoji prvotni rabi? Izvirni pomen besede *metropolis* se je nanašal na nekaj takega kot »matično mesto«, ki je označevalo izvorno mesto, od koder so prišli ustanovitelji kolonije oziroma nove *polis*. Perspektiva je bila veljavna le od »zunaj«, saj so »matično mesto« lahko prepoznavali ali imeli v zavesti in spominu le tisti, ki so zapustili mesto, ki so mu prej pripadali. Pomembno je omeniti, da novo ustanovljena *polis* praviloma ni bila podrejena »matičnemu mestu«, saj je šlo za začenjanje na novo in posledično za ustanovitev nove *polis* kot politične skupnosti, nikakor pa ne širitev iz enega in edinega središča, kot je to kasneje veljalo v primeru imperialnega Rima. Obdobje Rimskega imperija je bistveno vplivalo na spremenjen pomen in rabo besede. Že v klasični latinščini se *metropolis* uporablja za označevanje središča province in kasneje, zlasti pod cerkvenim vplivom, za sedež metropolitanskega škofa. Perspektiva je zdaj obrnjena: *metropolis* se ne definira več »od zunaj« kot mesto izvora, temveč postane »matično mesto« na način centra in vpliva, ki izhaja iz njega na podlagi ekonomske, religiozne ali politične moči, ki jo izvaja in nalaga okoliškemu ozemlju. Sodobna uporaba besede, kot že omenjeno, je predvsem kvantitativna v pomenu označevanja stopnje poseljenosti in pozidave na urbanih območjih. Če primerjamo zgodovinsko izkušnjo *polis* in realnost sodobnih metropol, se potemtakem moramo vprašati, katera je tista specifična razlika, ki ju glede pojmovanja prostora najbolj ločuje.

Zakaj polis ni fizični prostor?

Zdi se, da je prva zaznavna razlika predvsem v obsegu. To je moč deloma pojasniti z že dalj časa trajajočimi trendi rasti svetovna prebivalstva. Vendar to še ni povsem zadostna razlaga. Namreč, pozorno branje antičnih razprav (najbolj izčrpna je v Aristotelovi *Politiki*, 1325 b35) nam razkrije, koliko pozornosti je bilo namenjene pravemu obsegu tako prebivalstva kot mesta, kar so šteli kot enega ključnih dejavnikov za obstoj *polis*. Vsako občutnejše povečanje enega ali drugega je bil tudi eden poglavitnih vzrokov za grški tip kolonizacije in ustanavljanje novih mest in političnih skupnosti. Ta občutljivost za pravi obseg je popolnoma odsotna, ko imamo pred očmi sodobne metropole,

Glavni namen planiranja je izničiti inercijo in statičnost in s tem preprečiti, da bi se ljudje v obtoku na površju ali v podzemnih ceveh, zunaj ali znotraj zgradb ne zagostili ali pohodili. Ko načelo postane cirkulacija, je vsaka prekinitev pretočnosti, vsak postanek ali zavzemanje stojišča že potencialni prekršek. »Move along, sir« ali »circolare, prego« so običajne komande tega načela.

pri katerih imamo občutek, da se lahko razširjajo v nedogled in preko vsakih meja. Ta ekspanzija preko vseh meja ne poteka le na ravni zgoraj opisane občutljivosti za mero, temveč celo preko vzdržnosti sami naravnih resursov in virov. To pa ni le dejstvo v državah t. i. tretjega sveta. V današnjih Atenah, denimo, ki stojijo dobesedno na ruševinah najbolj slavne antične *polis*, živi skoraj polovica vseh prebivalcev Grčije, kar občutno presega zmogljivosti vodnih virov okolice in pripadajoče infrastrukture. Vendar tudi razlika v obsegu oziroma brezmejnost ni tista odločilna razlika, ki nas pri vprašanju prostora zanima. Današnje pojmovanje *polis* se mnogokrat začne in tudi konča pri tistem najbolj vidnem, namreč pri ostalinah samih, kar našo pozornost docela usmeri k nečemu takemu, kot so arhitekturni fenomeni. Ti pa so glede na bistvo *polis* prej drugotnega pomena, saj se *polis* prvotno ne nanaša na nič takega kot materialna pojavnost mesta, temveč na specifični tip organiziranega skupnega življenja njegovih prebivalcev in na zmožnost, da ga medsebojno trajno vzpostavijo. Ta človeška sposobnost skupnostnega življenja ali »skupnovanja« je tisto, kar je bistvo *polis*. Šele od tu lahko razumemo tudi pripadajoče arhitekturne elemente, med katerimi prednjačijo ravno prostori, kot so *agora* ali *pnux*, kjer se je dejavno odvijalo »skupnovanje«. Kako je *polis* prvotno zadeva specifične oblike skupnostnega življenja, ne pa materialnosti arhitekture, geografske lokacije ali domovine, lahko zaznamo ob splošni popotnici, ki so jo namenjali tistim, ki so trajno zapuščali mesto: »kamorkoli boste šli, vedno boste *polis*«. Tisto odločilno, kar je najbolj označevalo ta »prostor«, ki ga ljudje vzpostavijo med samimi seboj, kjerkoli se že nahajajo, je ravno človeška zmožnost govorjenja in delovanja na eni strani, na drugi pa položaj, v katerem se nahajajo kot enaki, kjer se lahko »en svet pokaže v mnogih perspektivah in pluralnosti« (Hannah Arendt). Ker ta vmesni prostor med ljudmi zavisi od njihovih zmožnosti skupnovanja, ki so lahko udejanjene ali pa tudi ne, imamo opraviti z »vrsto« prostora, ki ni trajen sam po sebi, kot je trajna njegova arhitekturna podoba, v kolikor do nje pride. Skupni ali javni prostor med ljudmi zavisi od človeške zmožnosti delovanja in govorjenja in v kolikor se ljudje

odpovedo tej zmožnosti ali so jim odvzeti elementarni pogoji za njihovo udejanjanje, potem tudi skupnega prostora ni več. Te oblike skupnega prostora ni moč načrtovati, planirati ali izgraditi, kot se to dozdeva danes v optiki urbanega planiranja, kjer je moč javne prostore preprosto izgraditi.

Izginotje skupnega prostora in nastop urbanega planiranja

V tej na glavo postavljeni optiki je namreč tudi poglobljena specifična razlika, ki je posledica izginotja zmožnosti skupnovanja in vzpostavljanja vmesnega prostora med ljudmi kot posledice njihovega govorjenja in delovanja. Izginotje skupnega prostora je tudi eden tistih zastrašujočih vidikov množične družbe, kot jih opisuje Hannah Arendt, ko so po eni strani ljudje množično pritisnjeni drug ob drugega, ne da bi premgli sposobnost zbiranja in ločevanja, po drugi pa radikalno zapuščeni in izolirani v privatnem. V sodobnih pogojih torej ne gre več za prostore med ljudmi, če naj rečem poenostavljeno, temveč gre za planiranje prostorov za ljudi. Nekatere sodobne metropole še posebej dajejo vtis izredno dovršene logistične mreže, kjer mora biti prostor planiran na način, da je lahko veliko število ljudi v nenehnem obtoku. Glavni namen planiranja je izničiti inercijo in statičnost in s tem preprečiti, da bi se ljudje v obtoku na površju ali v podzemnih ceveh, zunaj ali znotraj zgradb ne zagostili ali pohodili. Ko načelo postane cirkulacija, je vsaka prekinitev pretočnosti, vsak postanek ali zavzemanje stojišča že potencialni prekršek. »Move along, sir« ali »circolare, prego« so običajne komande tega načela. Logistika ne izključuje človeškega materiala, ravno nasprotno, v urbanem okolju je človeško postopanje del prometnega režima. Planiranje prostora v sebi že predvideva človeško obnašanje in potekanje premikanja, predvsem pa se zdi, da lahko potom planiranja tudi tistih specifičnih površin, ki imajo javni značaj, proizvedemo sam človeški element spontanosti in nepredvidljivosti, ki tem površinam daje smisel. Da to ni povsem mogoče in da človeški element uhaja načrtu, jasno priča tisti znani kolektivni občutek, da lahko tudi vrhunsko zasnovane urbane površine preprosto ne zaživijo. Imperativ pretočne cirkulacije in nenehnega

pogona, brez katerega bi sodobne metropole implodirale same vase, naddoloča tudi planiranje in oblikovanje nekaterih javnih prostorov in površin, ki so sicer izvzete iz logike cirkulacije, vendar na način njene podporne funkcije. V tej perspektivi se nam parki in prometa prosti trgi kažejo kot edina resnejša prekinitve cirkulacije v obliki prijetnih počivališč, kjer je izjemoma omogočeno, da večje število ljudi miruje in zavzame svoje mesto v obliki sedenja, postavanja, ležanja, spanja in drugih statičnih aktivnosti. Vsako mesto, kjer se zadržuje večje število ljudi v relativnem brezdelju, pa v sebi skriva določeno mero nepredvidljive potencialnosti, kar posledično zahteva režim zase. Nekatero zahodne metropole (London, predvsem pa New York) prav slovijo po neskončni množici predpisov in omejitev, ki jih izdatneje nalagajo ravno na tovrstnih javnih površinah, kjer je dopuščeno mirovanje. Paradoksalno, ampak zdi se, da je potreben doslednejši in strožji režim ravno tam, kjer se hitrost spusti do mirovanja, kjer ljudje lahko zavzamejo stojišče in vzpostavijo temporalna mesta z nepredvidljivo vsebino.

Ponovna iznajdba

Nedavni dogodki v New Yorku ob razmahu gibanja *Occupy Wall Street*, pa tudi drugod po Evropi in Severni Afriki imajo v tem oziru nekaj skupnega. Vsa ta gibanja so v osnovi zavzela držo anti-gibanja, saj so ljudje na javnih površinah z lastnimi telesi zaustavili tako režim prometne cirkulacije, kot tudi prekršili pravila statičnega mirovanja, in šele tako iz sebe in za sebe vzpostavili temporalno mesto, kjer je bilo ponovno mogoče javno govorjenje in delovanje. Na nek način lahko rečemo, da so ponovno iznašli izkušnjo *polis* kot vzpostavljanje skupnega, vmesnega prostora med ljudmi. Skupnovanje in medsebojno vzpostavljeni skupni prostor je denimo Park Zuccotti naredil za center New Yorka, ne glede na to, kam so ga postavili planerji, arhitekti ali zgodovina. Ta taktika namenskega povzročanja infarkta v prometu kot emblemu in najbolj neposredni obliki cirkulacije družbene nujnosti zgovorno priča, da ni nobenega že vnaprej pripravljenega ali izgrajenega mesta, kjer bi skupnovanje bilo mogoče (parlament kot domovanje poklicnih profesionalcev ne šteje!), še najmanj na tako imenovanih

javnih površinah. Nedvomno je to tudi očiten izraz stiske in globine trenutne depresije za možnosti politične javnosti in delovanja kot oblik skupnega prostora, saj so sleherni politično delujoči posamezniki na samem začetku soočeni s položajem, ko se morajo šele prebiti do samih pogojev, torej na točko nič, in to na najbolj neposreden način, ko z lastnimi telesi gredo na javne površine in nad promet. Šele tako se ponovno pojavijo prvi pogoji, pa čeprav še tako primitivni, kjer postane javno govorjenje in delovanje ter temporalni skupni prostor spet možnost, ki traja toliko, kolikor je poguma in vztrajnosti na strani delujočih.

Osrednja in odločilna »samooznaka«, pod katero potekajo današnji poizkusi dejavnega državljanstva in odpiranja javnega političnega prostora, se vrti okoli besede »zasedba«, ki je celo neposredno dala ime gibanju *Occupy Movement*. Za konec morada velja poudariti, da je ta oznaka zavoljo zgodovinskih vtisov o revolucionarnih bojih mestoma in v določenem vidiku precej zavajajoča predvsem za prenekatero delujoče, ki to prenehajo biti takoj, ko prevzamejo borbena držo naskakovalcev vseh mogočih in nemogočih fizikalij. Kot se je v mnogih primerih v preteklosti že izkazalo, se je tovrstno zasedanje »iz naskoka«, misleč, da se na ta način prevzame nadzor nad ključnimi instrumenti, vsebinami in drugimi pomembnimi materijali in fizikalijami, izteklo v nemajhno razočaranje. Ne glede na to prežečo nevarnost »samomora iz naskoka«, so trenutna gibanja, vsaj v večini, pokazala zmožnost in zrelost politične oblike »zasedbe« in političnega »zasedbovanja«, saj se zaenkrat niso pustila zavesti v množično naskakovanje fizičnih prostorov »strateškega pomena«. Namesto tega so iz pozabe obudili in ponovno vzpostavili zametke skupnega prostora, prostora med ljudmi, tako da so najprej »zasedli« same pogoje zanj. V nekem drugem oziru (po zgledu trga Tahrir) pa kaže »zasedbo« in »zasedanje« razumeti na ravni telesa (brez katerega v javnem delovanju ne gre), in sicer iz perspektive zadnje plati (riti) posameznic in posameznikov, s katerimi so se delujoči namenoma tako odločno in kljubovalno usedli, da so se za-sedli (za-ritili), v pomenu za-grizli, v prostor javnih površin in postali tako vidni in slišni, da jih ni bilo več mogoče spregledati ali preslišati. ●

WWW.GOF.SI

5 PRIZORIŠČ, PREKO 50 DOGODKOV, 72 DNI
Vstop na vse prireditve je brezplačen.

Uglasimo mesto. GOF